

**MODEL KAPITALIZMU W POLSCE.
ZAGROŻENIA I POŻĄDANE KIERUNKI ZMIAN**

Ryszard Rapacki

Współpraca:

**Juliusz Gardawski, Adam Czerniak, Bożena Horbaczewska, Adam
Karbowski, Piotr Maszczyk, Mariusz Próchniak,
Rafał Towalski**

Konferencja PTE

„Ekonomiści o zagrożeniach dla polskiej gospodarki”

Warszawa, 24 kwietnia 2018 r.

**Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki
(nr rejestracyjny projektu: 2014/13/B/HS4/00549).**



Plan prezentacji

1. Wprowadzenie.
2. Model kapitalizmu w Polsce – wyniki badania metodą sześciokątów podobieństwa.
3. Model kapitalizmu w Polsce – wyniki badania metodą analizy skupień w podprzestrzeniach (*subspace clustering - SSC*).
4. Kapitalizm patchworkowy – istota i właściwości.
5. Najważniejsze zagrożenia rozwojowe.



Wprowadzenie

W swoim wystąpieniu odwołuję się do wyników projektu badawczego, którego celem było lepsze zrozumienie natury kapitalizmu powstającego w Polsce i 10 innych nowych krajach członkowskich UE z Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW11). Wyniki te pochodzą z dwóch badań empirycznych (drugie zostało zakończone w lutym br.) zawierających analizę porównawczą architektury instytucjonalnej w krajach EŚW11 w latach 2005 i 2014 na tle modeli rozwiniętego kapitalizmu współistniejących w krajach UE14.



Ramy teoretyczne (1/2)

Punktem wyjścia obu badań było podejście i typologia modeli kapitalizmu zaproponowane przez Amable'a (2003). Zostały w nich także uwzględnione specyficzne cechy 'matrycy instytucjonalnej' w krajach EŚW, wynikające m.in. z procesu transformacji systemowej oraz spuścizny po gospodarce socjalistycznej (a szerzej – z zależności ścieżkowej). Było to możliwe dzięki istotnym modyfikacjom i rozszerzeniu oryginalnych ram analitycznych Amable'a. W badaniach zostały również wykorzystane własne narzędzia analityczne umożliwiające kwantyfikację wyników, takie jak sześciokąty podobieństwa czy metoda analizy skupień w podprzestrzeniach za pomocą samouczącego się systemu maszynowego, SSC (ang. *subspace clustering machine-learning method*).



Ramy teoretyczne (2/2)

Porównanie Polski do krajów EŚW i państw Europy Zachodniej zostało dokonane w sześciu obszarach instytucjonalnych:

- 1) konkurencja na rynku produktów,
- 2) rynek pracy i stosunki przemysłowe,
- 3) sektor pośrednictwa finansowego,
- 4) system zabezpieczenia społecznego,
- 5) system tworzenia wiedzy,
- 6) rynek mieszkaniowy.



Metoda badania – sześciokąty (1/2)

- Jako punkty odniesienia zostały wybrane kraje uznane za typowych przedstawicieli danego modelu kapitalizmu: Niemcy (model kontynentalny), Hiszpania lub Włochy (model śródziemnomorski), Szwecja (model skandynawski) i Wielka Brytania (model anglosaski).
- W każdym obszarze instytucjonalnym przeprowadzono analizę porównawczą na podstawie sześciu zmiennych, z których trzy reprezentują stronę 'nakładów', tj. uwarunkowania instytucjonalne, a trzy pozostałe – stronę wyników istnienia określonych uwarunkowań instytucjonalnych (rezultaty ekonomiczne). Wybór zmiennych został dokonany na podstawie wcześniejszych badań autorów, uzasadnienia ekonomicznego i istotności statystycznej danej zmiennej oraz dostępności danych.
- Dla każdej z 36 zmiennych obliczono **współczynnik podobieństwa** między Polską (krajem EŚW) a krajem Europy Zachodniej.



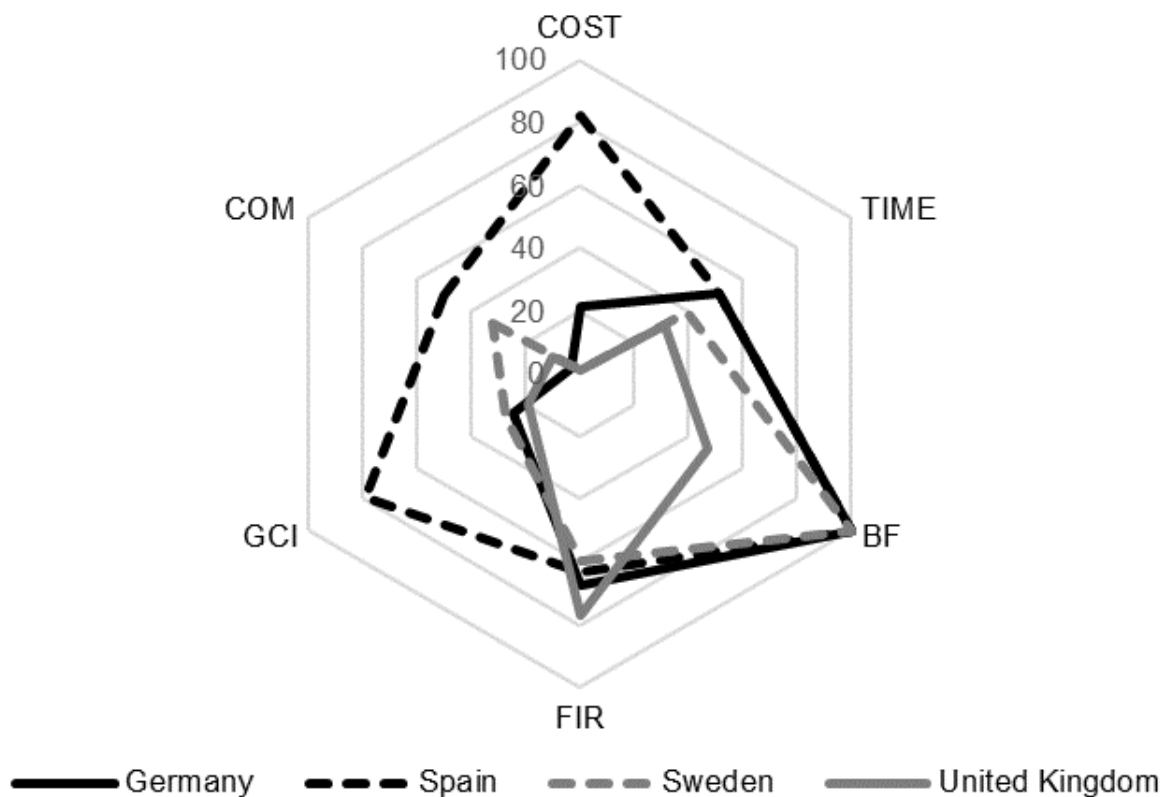
Metoda badania – sześciokąty (2/2)

- Na podstawie obliczonych współczynników podobieństwa zostały skonstruowane **sześciokąty podobieństwa**.
- Służą one do porównania Polski (krajów EŚW) do referencyjnych państw Europy Zachodniej.
- Wierzchołki sześciokątów reprezentują zmienne składające się na dany obszar instytucjonalny.
- Im większe jest wypełnienie sześciokąta, tym większe podobieństwo kraju w danym obszarze.
- Uzyskane dla poszczególnych krajów i obszarów instytucjonalnych współczynniki podobieństwa zostały na ostatnim etapie badania zagregowane, co pozwoliło obliczyć średnie współczynniki podobieństwa tak dla Polski, jak i dla całej grupy krajów EŚW11.



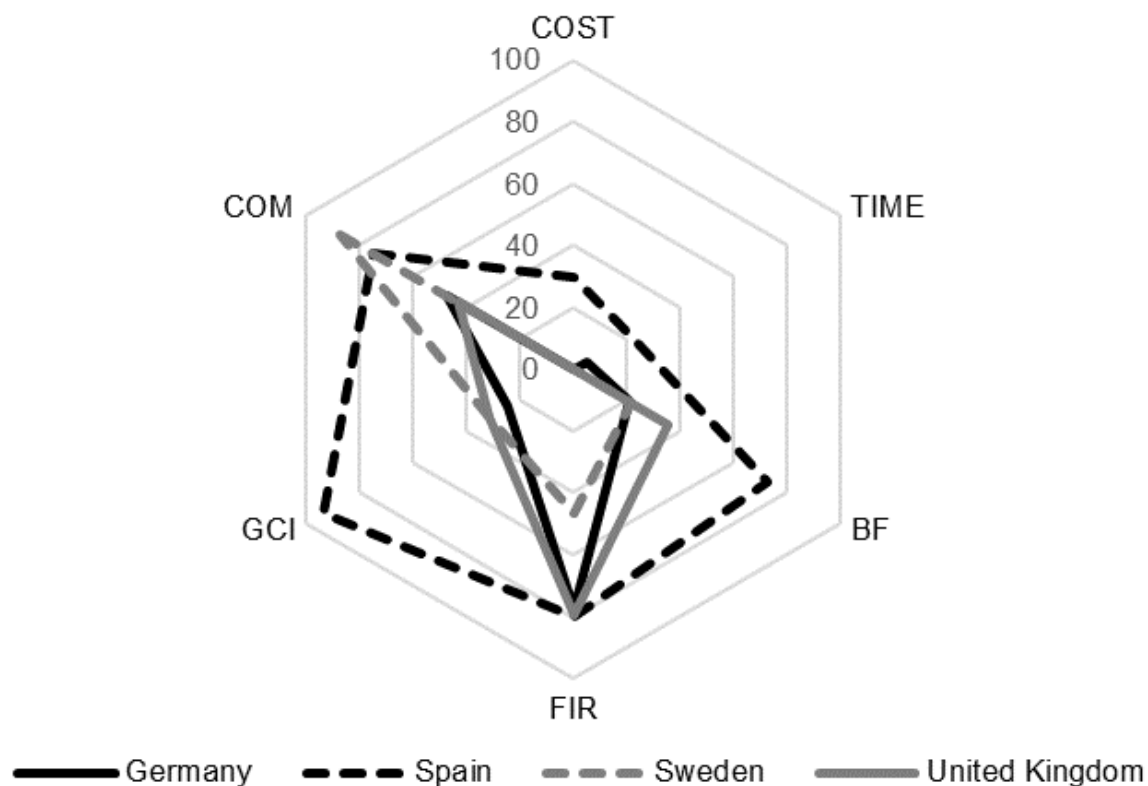
Polska

Obszar I: Konkurencja na rynku produktów - 2005



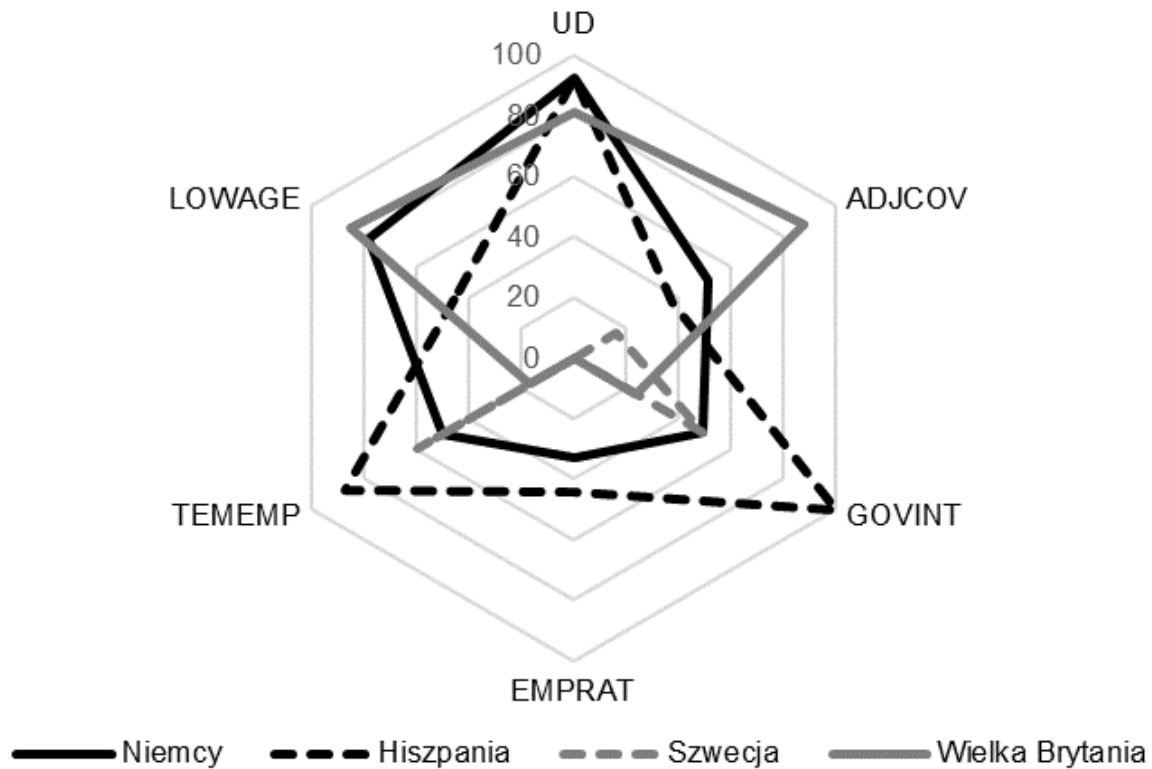
Polska

Obszar I: Konkurencja na rynku produktów - 2014



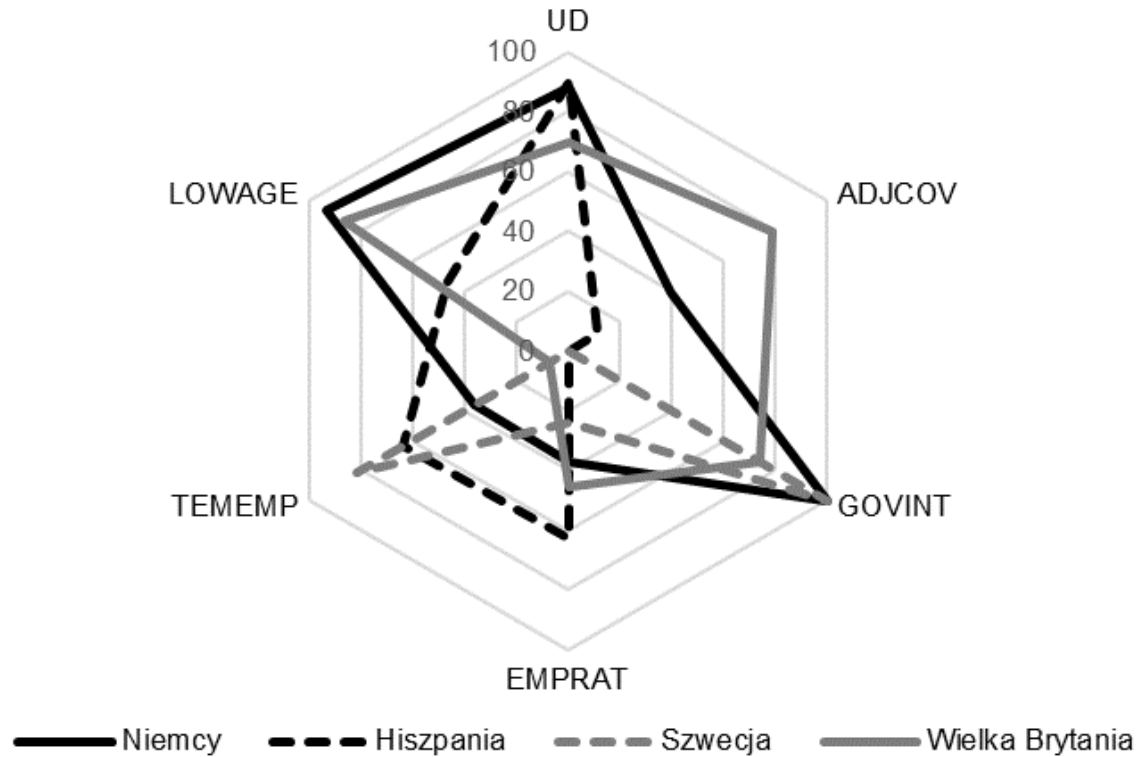
Polska

Obszar II: Rynek pracy i stosunki przemysłowe - 2005



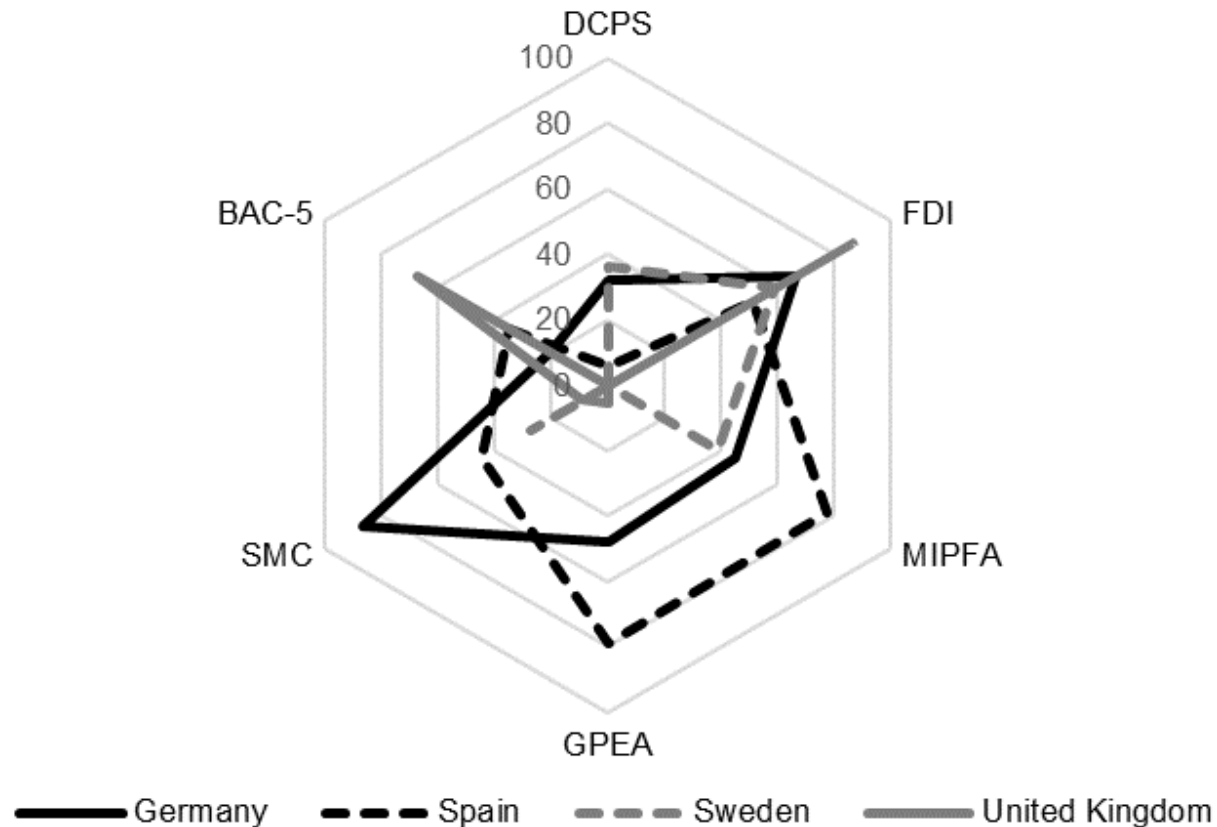
Polska

Obszar II: Rynek pracy i stosunki przemysłowe - 2014



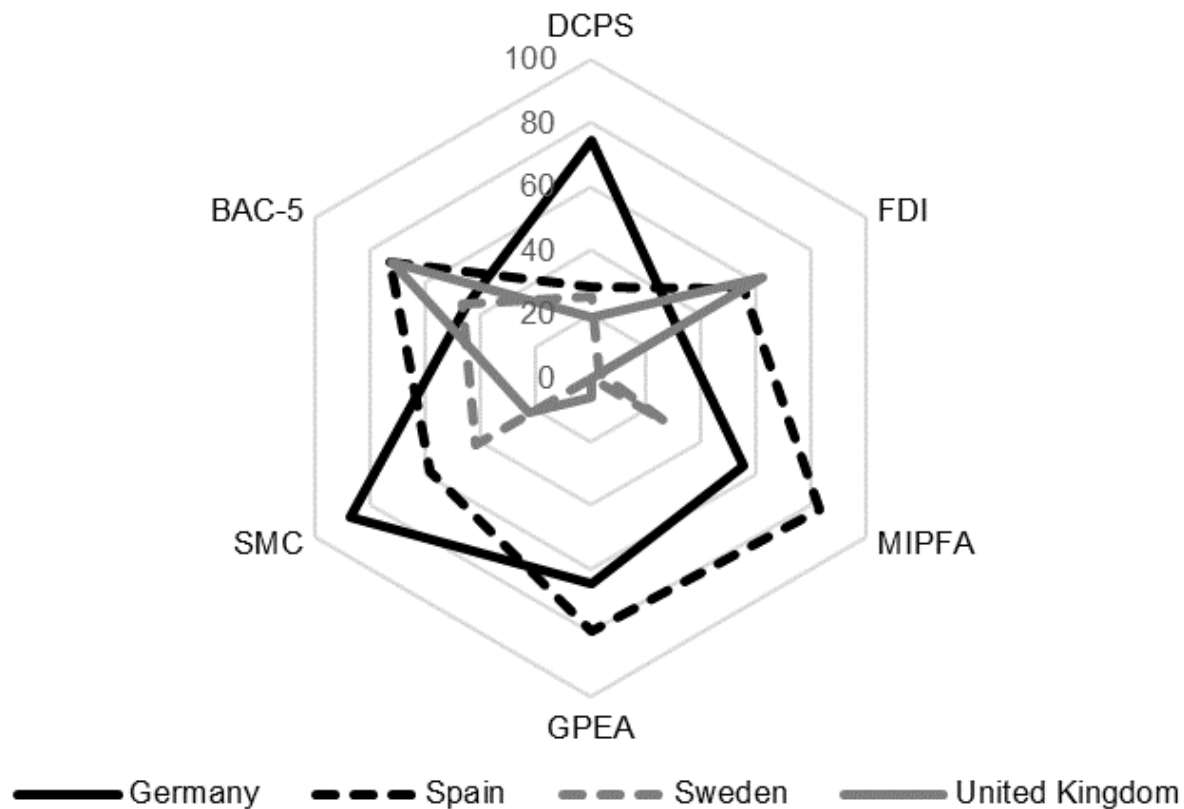
Polska

Obszar III: Sektor pośrednictwa finansowego - 2005



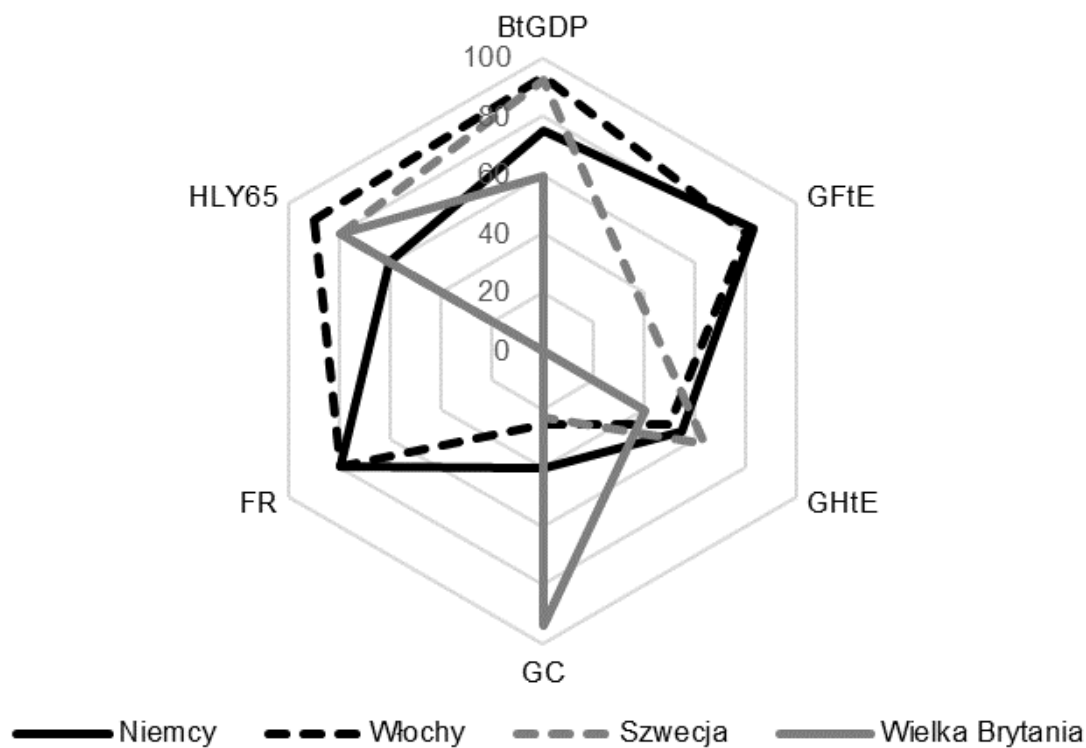
Polska

Obszar III: Sektor pośrednictwa finansowego - 2014



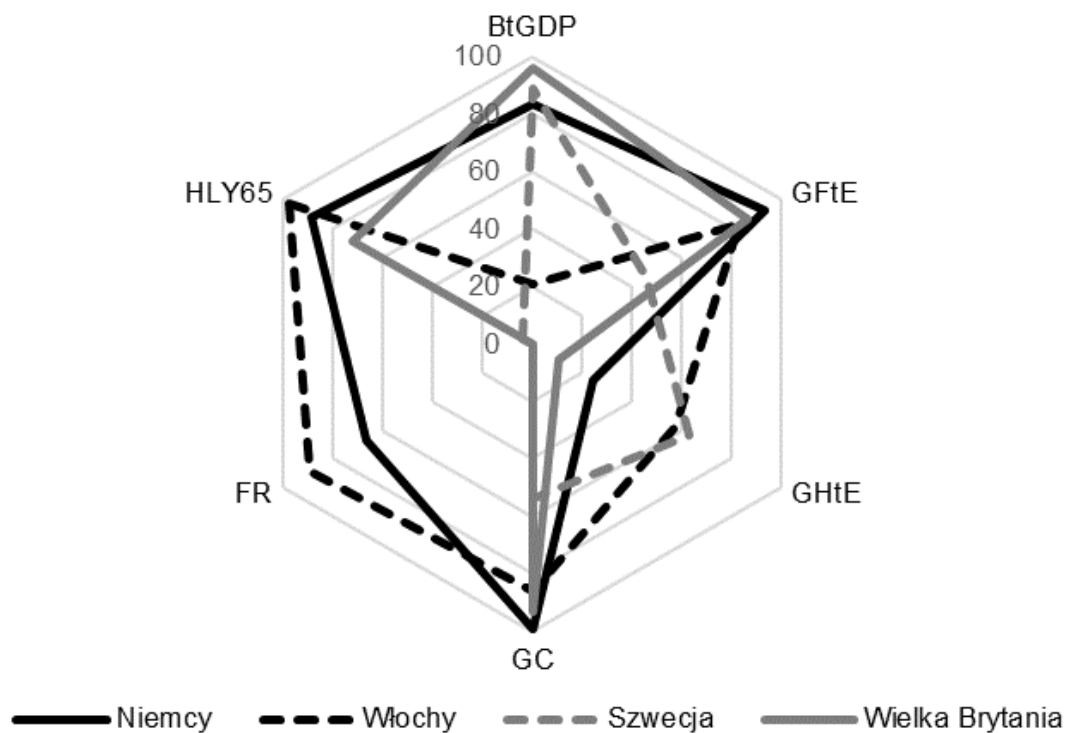
Polska

Obszar IV: System zabezpieczenia społecznego - 2005



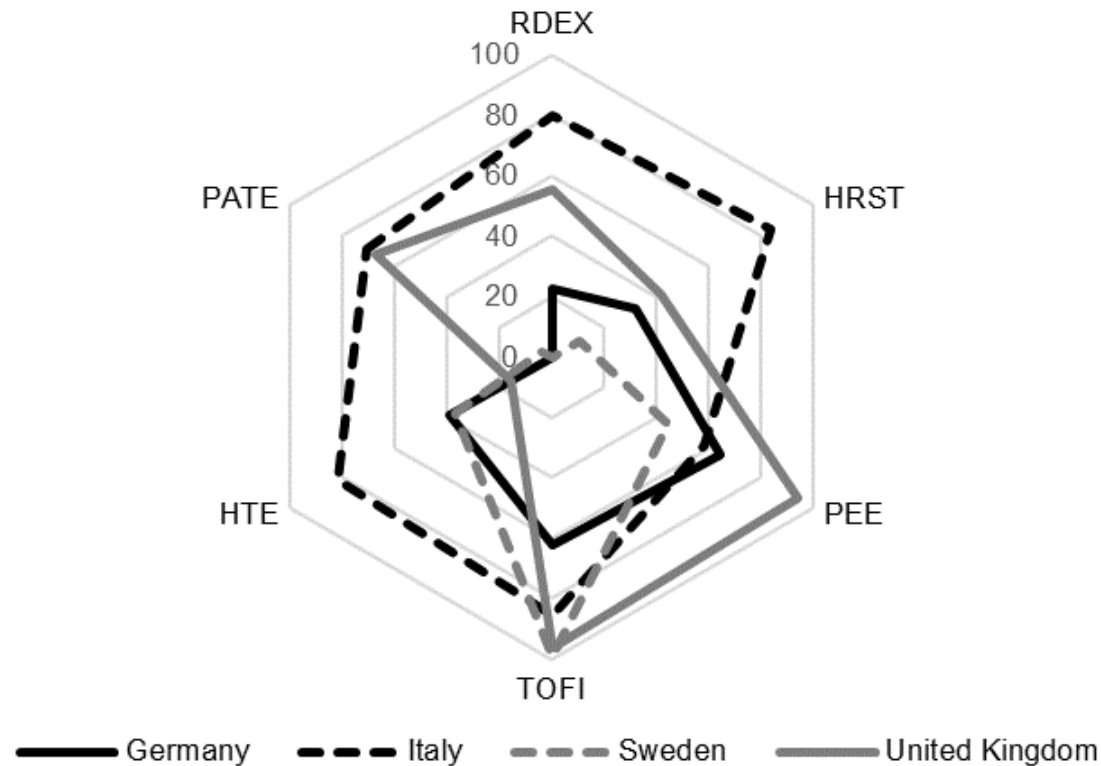
Polska

Obszar IV: System zabezpieczenia społecznego - 2014



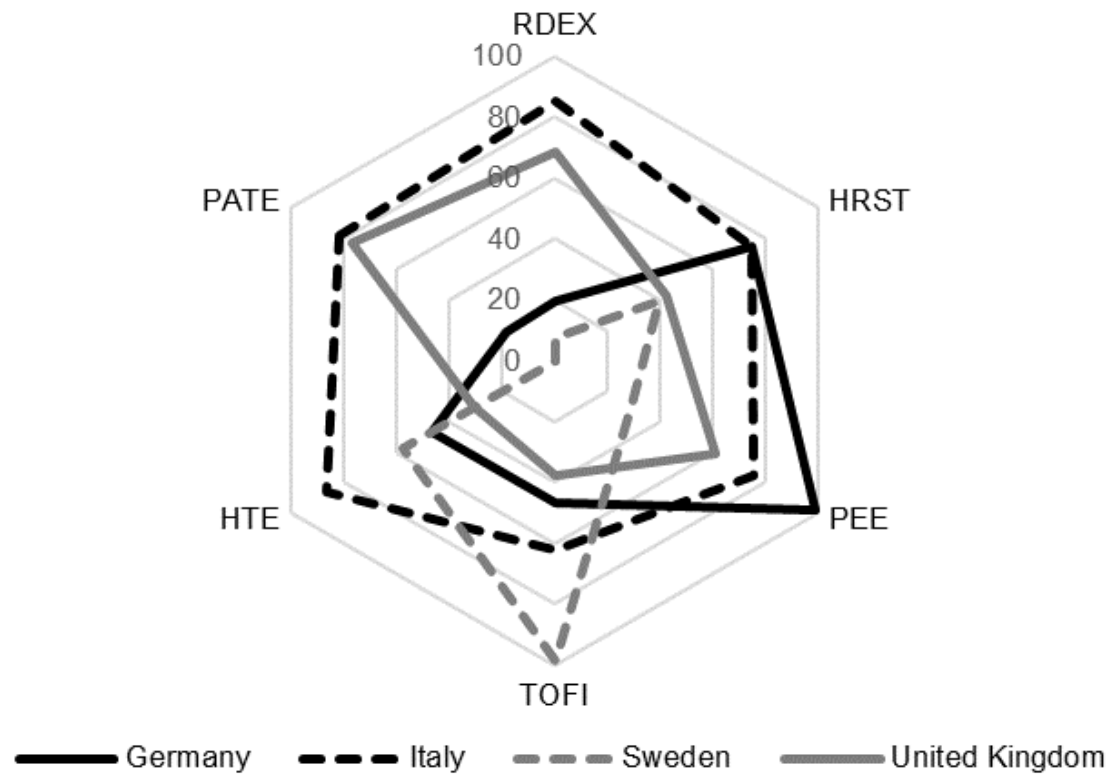
Polska

Obszar V: System tworzenia wiedzy - 2005



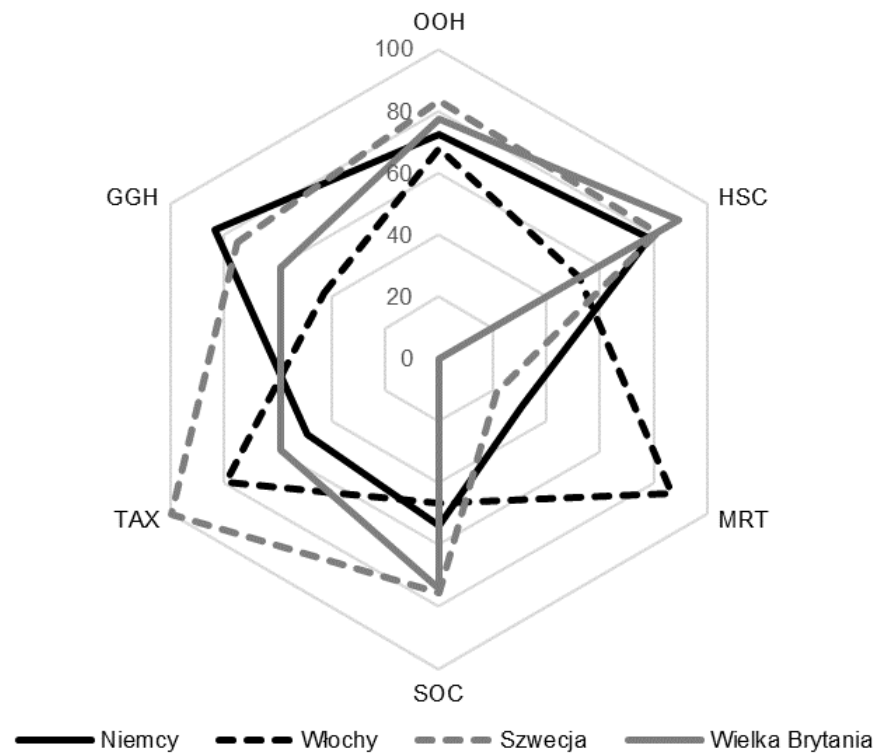
Polska

Obszar V: System tworzenia wiedzy - 2014



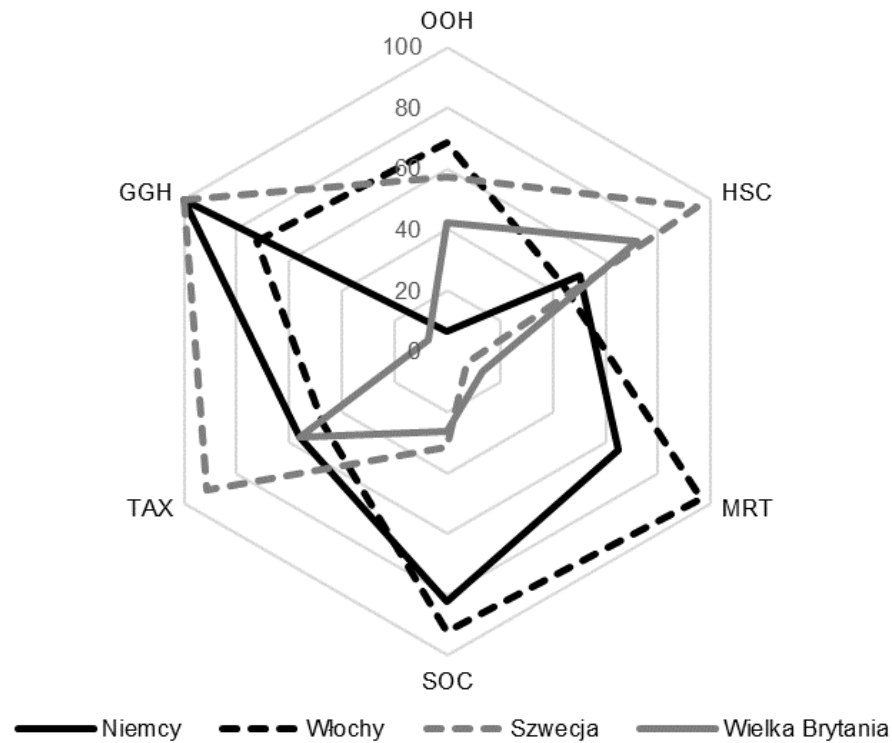
Polska

Obszar VI: Rynek mieszkaniowy - 2005



Polska

Obszar VI: Rynek mieszkaniowy - 2014



Najważniejsze ustalenia - sześciokąty (1/4)

Tabela 1

Średnie współczynniki podobieństwa w krajach EŚW-11 w 2005 r.

Kraj EŚW	Kraj referencyjny			
	Niemcy	Hiszpania/Włochy	Szwecja	W. Brytania
Bułgaria	51.6	60.9	33.6	42.1
Chorwacja	60.5	68.2	41.9	45.7
Czechy	67.3	69.1	46.9	50.5
Estonia	59.3	58.5	45.8	52.1
Węgry	57.5	64.5	40.1	48.4
Łotwa	59.3	61.0	41.3	48.9
Litwa	62.0	63.8	42.6	47.9
Polska	52.8	66.0	41.0	45.9
Rumunia	50.3	53.5	31.9	38.2
Słowacja	61.9	62.3	37.5	43.2
Słowenia	58.4	72.2	47.5	45.5
Średnia dla EŚW	58.3	63.6	40.9	46.2



Najważniejsze ustalenia – sześciokąty (2/4)

Tabela 2

Średnie współczynniki podobieństwa w krajach EŚW-11 w 2014 r.

Kraj	Kraj referencyjny			
	Niemcy	Hiszpania/Włochy	Szwecja	W. Brytania
Bułgaria	49.9 (-1.7)	58.9 (-2.0)	32.0 (-1.6)	41.8 (-0.3)
Chorwacja	60.9 (0.4)	72.5 (4.3)	37.1 (-4.8)	42.7 (-3.0)
Czechy	66.3 (-1.0)	62.4 (-6.7)	41.1 (-5.8)	51.3 (0.8)
Estonia	67.5 (8.2)	61.9 (3.4)	47.4 (-1.6)	55.2 (3.1)
Węgry	61.5 (4.0)	65.1 (0.6)	38.6 (-1.5)	47.9 (-0.5)
Łotwa	57.3 (-2.0)	63.6 (2.6)	40.0 (-1.3)	48.4 (-0.5)
Litwa	60.0 (-2.0)	63.1 (-0.7)	39.2 (-3.4)	48.8 (0.9)
Polska	56.9 (4.1)	65.2 (-0.8)	39.1 (-1.9)	45.2 (-0.7)
Rumunia	49.7 (-0.6)	58.6 (5.1)	28.6 (-3.3)	38.2 (0)
Słowacja	58.9 (-3.0)	68.9 (6.6)	37.3 (-0.2)	41.4 (-1.8)
Słowenia	62.3 (3.9)	68.6 (-3.6)	48.3 (0.8)	49.0 (3.5)
Średnia dla EŚW	59.2 (0.9)	64.4 (0.8)	39.0 (-1.9)	46.3 (0.1)



Najważniejsze ustalenia - sześciokąty (3/4)

1. Zarówno w roku początkowym, jak i końcowym **model kapitalizmu w Polsce był najbardziej zbliżony do wzorca śródziemnomorskiego**. Współczynniki podobieństwa do Hiszpanii/Włoch wynosiły odpowiednio 66,0% i 65,2% i były wyższe od średniej dla całej grupy krajów ESW11.
2. **Polska wykazują także dość dużą bliskość instytucjonalną do kontynentalnego modelu kapitalizmu**, reprezentowanego przez Niemcy.
3. Na przeciwległym biegunie znajduje się nordycki model kapitalizmu, do którego badane kraje są najmniej podobne.
4. Na poziomie krajów, relatywnie najbardziej zbliżone do modelu śródziemnomorskiego są Chorwacja, Słowacja i Słowenia. Na drugim krańcu znajdują się Rumunia i Bułgaria.
5. Rozkład uzyskanych w naszej analizie współczynników podobieństwa w przekroju badanych krajów i obszarów instytucjonalnych wskazuje na **dość znaczną jednorodność wzorca ewolucji instytucjonalnej krajów ESW11**.
6. **Jednak** w niektórych obszarach instytucjonalnych i w części krajów badanej grupy **uzyskany obraz homogeniczności mógł być pozorny**. Zastrzeżenie to wynika z faktu, iż w wielu przypadkach poszczególne kraje ESW11 a nawet cała badana grupa wykazywały liczne przejawy instytucjonalnej bliskości równocześnie do więcej niż jednego modelu kapitalizmu. To samo dotyczy niektórych obszarów instytucjonalnych oraz dużych rozpiętości wartości zmiennych nakładowych i wynikowych.



Najważniejsze ustalenia - sześciokąty (4/4)

7. **Uzyskany obraz** stopnia podobieństwa architektury instytucjonalnej w całej grupie krajów EŚW-11 do krajów reprezentujących cztery zachodnioeuropejskie modele kapitalizmu **wykazuje – średnio biorąc - znaczną stabilność w czasie**, tj. pomiędzy 2005 i 2014 rokiem. Może to wskazywać na istotne znaczenie zależności ścieżkowej jako czynnika oddziałującego na proces ewolucji powstającego w nowych krajach członkowskich UE modelu kapitalizmu.
8. Średnie wskaźniki podobieństwa zamazują jednak nieco obraz ewolucji architektury instytucjonalnej w poszczególnych krajach EŚW i obszarach instytucjonalnych. Pomiedzy rokiem 2005 i 2014 miały tam bowiem miejsce różnokierunkowe i znaczne niekiedy (rzędu 8 p.p.) zmiany w stosunku do krajów referencyjnych. O ile w kilku krajach nastąpiło w tym czasie skrócenie dystansu instytucjonalnego do modelu kontynentalnego, to równocześnie kilka innych państw jeszcze bardziej zbliżyło się do modelu śródziemnomorskiego.
9. Oddzielna analiza zmiennych nakładowych i wynikowych wskazuje, że **o ile większość krajów EŚW11 najbardziej przypomina śródziemnomorski model kapitalizmu w sferze osiągniętych wyników, o tyle kraje te – oceniane od strony ‘nakładów’ (infrastruktury instytucjonalnej) – wykazują znacznie większe podobieństwo do modelu kontynentalnego.**



Wyniki badania metodą SSC (1/5)

- Drugie badanie empiryczne, oparte na zastosowaniu **metody analizy skupień w podprzestrzeniach** za pomocą samouczącego się systemu maszynowego (ang. SSC), objęło Polskę i 24 inne kraje UE (UE14 i EŚW11). Wykorzystano w nim 132 wskaźniki opisujące zarówno stronę nakładową, jak i wynikową architektury instytucjonalnej każdego z krajów w latach 2005 i 2014, w podziale na 6 obszarów instytucjonalnych.
- Wyniki badania dowodzą m.in. współistnienia w Unii Europejskiej różnych modeli kapitalizmu (klastrów wykazujących podobieństwo architektury instytucjonalnej), choć liczba, skład i cechy instytucjonalne tych modeli różnią się znacząco od Amable'owskiego pierwowzoru, w tym także w przekroju badanych obszarów instytucjonalnych.



Wyniki badania metodą SSC (2/5)

- **Badanie wykazało także powstanie w Polsce** (podobnie jak w większości krajów EŚW11) **odrębnego modelu kapitalizmu**. Od tego ogólnego wzorca odbiegają tylko dwa obszary instytucjonalne - konkurencja na rynku produktów i system pośrednictwa finansowego - których architektura instytucjonalna jest bardzo zbliżona do wzorców występujących w Europie Zachodniej, co można przypisać unifikującemu wpływowi *acquis communautaire*.
- Powstały w Polsce model kapitalizmu cechuje daleko idąca niespójność instytucjonalna. Niespójność ta uzasadnia propozycję terminologiczną określania go nazwą **kapitalizmu patchworkowego**, która wydaje się najlepiej oddawać jego istotę i najważniejsze cechy konstytuujące.



Wyniki badania metodą SSC (3/5)

Tabela 3. Klastry zidentyfikowane w sześciu obszarach instytucjonalnych

Obszar instytucjonalny	Klaster 1	Klaster 2	Klaster 3	Klaster 4
Konkurencja na rynku produktów	DE, ES, SE, UK, AT, BE, DK, FI, FR, NL, EE, HU, LV, LT, RO	IT, GR, SI	IE, SK, PL , HR	PT, CZ, BG
Rynek pracy i stosunki przemysłowe	DE, IT, SE, DK, ES, FR, NL, EE, AT, FI	UK, IE	GR, PT, HR, CZ, PL , SI	BG, HU, LV, LT, RO, SK
Pośrednictwo finansowe	DE, AT, BE, FI, FR, GR, IE, IT, PT, BG, HR, CZ, EE, HU, LV, LT, PL , RO, SK, SI	UK, ES, SE, DK, NL		
Ochrona społeczna	DE, IT, UK, BE, IE, GR, ES, FR, NL, AT, PT, FI, HR, SI	SE, DK	BG, CZ, EE, HU, LV, LT, PL , RO, SK	
Sektor wiedzy	DE, SE, AT, DK, FI, NL	UK, BE, FR, IE	IT, SI	BG, CZ, EE, HR, LV, LT, HU, PL , RO, SK, GR, ES, PT
Rynek mieszkaniowy	DE, AT, FR	UK, SE, BE, DK, IE, NL, FI	ES, GR, PT, EE	BG, HR, CZ, HU, IT, LV, LT, PL , RO, SK, SI



Wyniki badania metodą SSC (4/5)

Tabela 4. Stylizowany obraz kapitalizmu w krajach EŚW11

Obszar instytucjonalny	Odrębny klaster dla krajów EŚW11	Liczba odstępstw od klastra EŚW	Liczba krajów UE14 zaliczonych do klastra EŚW11
Konkurencja na rynku produktów	Nie	N/A	N/A
Rynek pracy i stosunki przemysłowe	Tak	4 (HR, CZ, PL, SI)	2 (GR, PT)
Pośrednictwo finansowe	Nie	N/A	N/A
Ochrona społeczna	Tak	2 (HR, SI)	0
Sektor wiedzy	Tak	1 (SI)	3 (GR, PT, ES)
Rynek mieszkaniowy	Tak	1 (EE)	1 (IT)



Wyniki badania metodą SSC (5/5)

Tabela 5. Zmiany dystansu instytucjonalnego do wzorców zachodnich w krajach EŚW11 w sześciu obszarach w latach 2005-2014

Obszar instytucjonalny	Konwergencja/dywergencja do/od wzorców	Liczba odchyień od trendu
Konkurencja na rynku produktów	++	-2/-5
Rynek pracy i stosunki przemysłowe	--++	3/4/3/1
Pośrednictwo finansowe	++	-2/-2
Ochrona społeczna	--	+5/+5
Sektor wiedzy	-+++	+4/0/0/-2
Rynek mieszkaniowy	+++	0/-1/-2



Kapitalizm patchworkowy w Polsce – cechy wyróżniające

- **Współwystępowanie elementów konstrukcyjnych przejętych z kilku różnych porządków instytucjonalnych w Europie Zachodniej** (zwłaszcza z modelu śródziemnomorskiego, ale także kontynentalnego oraz - nieco rzadziej - nordyckiego i anglosaskiego).
- **Połączenie w jednej konstrukcji składników egzogenicznych i endogenicznych**, z których te drugie odzwierciedlają m.in. wpływ spuścizny po gospodarce centralnie planowanej, realizowanej strategii transformacji systemowej, zawieranych kompromisów politycznych, i szerzej - zależności ścieżkowej.
- Systemowe **niedopasowanie cech architektury instytucjonalnej odzwierciedlających stronę nakładów i wyników**.
- **Wyraźny deficyt komplementarności instytucjonalnych** występujący zarówno w obrębie poszczególnych obszarów instytucjonalnych, jak i pomiędzy nimi.



Najważniejsze zagrożenia (1/2)

1. **Brak docelowej** (długofalowej) **wizji budowanego w Polsce modelu kapitalizmu**, co oznacza swoisty "dryf instytucjonalny" i przypadkowość dokonywanych zmian instytucji.
2. Brak takiej wizji oznacza, iż **nie potrafimy budować podstaw "instytucjonalnej przewagi komparatywnej" Polski**, a tym samym - wzmacniać konkurencyjności międzynarodowej polskiej gospodarki.
3. To z kolei grozi **utrwaleniem się imitacyjnego i peryferyjnego wzorca rozwoju polskiej gospodarki**.
4. **Zwiększenie roli instytucji nieformalnych kosztem formalnych**, co dodatkowo powiększa niespójność instytucjonalną i wzmacnia patchworkową naturę polskiego kapitalizmu.
5. **Postępujący proces anomii** w społeczeństwie.
6. **Wzmocnienie bodźców do nieproduktywnej i destrukcyjnej przedsiębiorczości**.
7. **Wzrost "mocy jałowej" systemu instytucjonalnego** wynikający z postępującej entropii i wewnętrznych tarć i napięć w obrębie stworzonej architektury instytucjonalnej.



Najważniejsze zagrożenia (2/2)

8. **Mała odporność powstałego w Polsce po 1989 roku ładu instytucjonalnego (modelu kapitalizmu) na ingerencje polityczne.**
9. Charakter "patchworkowy" (wewnętrzne sprzeczności) można także dostrzec w niektórych nowych, ważnych dla perspektyw rozwojowych Polski instytucjach, takich jak np. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju - widoczna jest w niej próba połączenia logiki liberalnej gospodarki rynkowej (cele) i koordynowanej gospodarki rynkowej (środki realizacji).



Bardzo dziękuję za uwagę.



Aneks



Aneks - budowa sześciokątów

- Współczynnik podobieństwa przyjmuje wartość 100, jeśli kraj EŚW wykazuje identyczne notowanie danej zmiennej jak kraj Europy Zachodniej.
- Wartość 0 zostaje przypisana wówczas, gdy obserwacja dla państwa EŚW wykracza poza następujący przedział:

$$\left(X_{refC} - 3 \times \text{st.dev.}(X_1 \dots X_{15}); X_{refC} + 3 \times \text{st.dev.}(X_1 \dots X_{15}) \right)$$

- W przypadku gdy wartość zmiennej dla kraju EŚW znajduje się wewnątrz powyższego przedziału, współczynniki podobieństwa są obliczane proporcjonalnie do odległości między wartością w kraju odniesienia a wartością graniczną przedziału.



Aneks - zmienne w metodzie sześciokątów (1/2)

Obszar I - konkurencja na rynku produktów:

- 1) koszt procedur niezbędnych do rozpoczęcia działalności gospodarczej (% DNB per capita) [COST];
- 2) czas potrzebny do rozpoczęcia działalności gospodarczej (w dniach) [TIME];
- 3) wolność biznesu [BF];
- 4) liczba przedsiębiorstw na milion mieszkańców [FIR];
- 5) wskaźnik konkurencyjności GCI (Global Competitiveness Index) [GCI];
- 6) intensywność lokalnej konkurencji [COM].

Obszar II – rynek pracy i stosunki przemysłowe:

- 1) poziom uzwiązkowienia [UD];
- 2) skorygowany zasięg układów zbiorowych pracy [ADJCOV];
- 3) zakres ingerencji państwa w układy zbiorowe [GOVINT];
- 4) odsetek zatrudnionych na czas określony [TEMEMP];
- 5) stopa zatrudnienia [EMPRAT];
- 6) udział pracowników o niskich zarobkach [LOWAGE].

Obszar III – sektor pośrednictwa finansowego:

- 1) kredyt krajowy dla sektora prywatnego (% PKB) [DCPS];
- 2) bezpośrednio inwestycje zagraniczne – napływ netto (% PKB) [FDI];
- 3) aktywa funduszy inwestycyjnych, firm ubezpieczeniowych i fund. emerytalnych (% PKB) [MIPFA];
- 4) kapitalizacja rynku akcji (% PKB) [SMC];
- 5) koncentracja w sektorze bankowym (%) – aktywa 5 największych banków komercyjnych do aktywów wszystkich banków komercyjnych [BAC-5];
- 6) udział papierów właścicielskich w aktywach (% PKB) [GPEA].



Aneks - zmienne w metodzie sześciokątów (2/2)

Obszar IV – system zabezpieczenia społecznego:

- 1) udział transferów w PKB [BtGDP];
- 2) udział wydatków publicznych ukierunkowanych na rodziny w całości wydatków publicznych [GFtE];
- 3) udział wydatków publicznych na ochronę zdrowia w całości wydatków publicznych [GHtE];
- 4) współczynnik Giniego [GC];
- 5) współczynnik płodności [FR];
- 6) oczekiwana długość życia w zdrowiu (w latach) dla osób w wieku 65 lat [HLY65].

Obszar V – system tworzenia wiedzy:

- 1) wydatki na badania i rozwój (% PKB) [RDEX];
- 2) zasoby ludzkie w sektorze nauki i techniki (% aktywnej zawodowo populacji) [HRST];
- 3) publiczne wydatki na edukację (% PKB) [PEE];
- 4) wartość obrotów przedsiębiorstw osiąganych dzięki wprowadzeniu innowacji (% wartości całkowitych obrotów osiąganych przez przedsiębiorstwa) [TOFI];
- 5) wartości eksportu produktów high-tech (% całkowitej wartości eksportu) [HTE];
- 6) liczba zgłoszeń patentowych do EPO na milion mieszkańców [PATE].

Obszar VI – rynek mieszkaniowy:

- 1) udział mieszkań będących własnością państwa [SOC];
- 2) dochody z podatku od nieruchomości (% PKB) [TAX];
- 3) wydatki publiczne na cele mieszkaniowe (% of GDP) [GGH].
- 4) udział mieszkań własnościowych [OOH];
- 5) udział wydatków mieszkaniowych gospodarstw domowych w całości ich dochodów [HSC];
- 6) wartość udzielonych kredytów mieszkaniowych (% PKB) [MRT];



Tabela A.1. Model zachodnioeuropejskiego kapitalizmu najbliższy dla krajów EŚW11

Obszar instytucjonalny	Bułgaria	Chorwacja	Czechy	Estonia	Węgry	Łotwa	Litwa	Polska	Rumunia	Słowacja	Słowenia
Konkurencja na rynku produktów	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	ŚR
Rynek pracy i stosunki przemysłowe	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
Pośrednictwo finansowe	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
Ochrona społeczna	K	K	K	N	N	N	K	K	N	K	K
Sektor wiedzy	AS	ŚR	ŚR	ŚR	K	ŚR	ŚR	SR	ŚR	ŚR	ŚR
Rynek mieszkaniowy	ŚR	ŚR	ŚR	ŚR	AS	ŚR	ŚR	SR	ŚR	ŚR	ŚR

K – model kontynentalny (z Niemcami)

ŚR – model śródziemnomorski (z Włochami)

N – model nordycki (ze Szwecją)

AS – model anglosaski (z W. Brytanią)

